Literatuur

De veerkracht van autoritaire regimes

Paul Aarts & Francesco Cavatorta (red.)
Civil Society in Syria & Iran. Activism in Authoritarian Contexts
Lynne Rienner Publishers, 2013
259 pag.

Steven Heydemann & Reinoud Leenders (red.)
Middle East Authoritarianisms. Governance, Contestation, and Regime Resilience in Syria and Iran
Stanford University Press, 2013
292 pag.

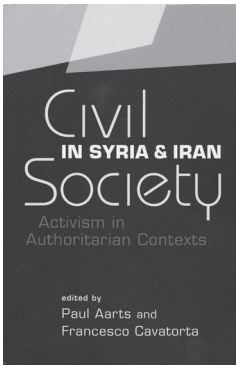

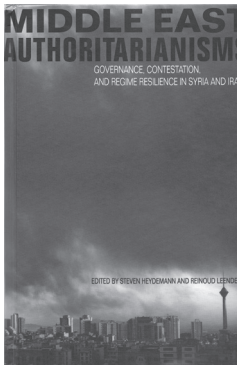

Said Rezaeiejan

In de jaren negentig was civil society het modewoord onder sociale wetenschappers die onderzoek deden naar de mechanismen die een transitie van een autoritair of totalitair systeem naar een democratie mogelijk maakten. Democratische transities op het Latijns-Amerikaanse continent en de fluwelen revoluties in Oost-Europa in de jaren tachtig van de twintigste eeuw waren volgens de 'transitology' onderzoekers mede te danken aan de rol van civil society. Tegen de achtergrond van het liberale gedachtegoed dat in de jaren na de Koude Oorlog haar overwinning vierde werd civil society als een remedie gezien tegen het democratische tekort van autoritaire regimes. De onderzoekers meenden dat een levendige en goed functionerende civil society een voorwaarde was voor het realiseren van een liberale democratie. Dit liberaal model was, zo werd geredeneerd, universeel en kon overal geïmplementeerd worden, zo ook in het Midden-Oosten. Er werd hierbij altijd teruggegrepen naar het invloedrijke werk van de belangrijkste Amerikaanse filosoof (de Fransman!) Alexis de Tocqueville. Ze verwezen maar al te graag naar Tocqueville maar hadden hem niet gelezen of half gelezen of verkeerd gelezen.

Tocqueville associeerde de Verenigde Staten met twee vormen van democratie: een sociale en een politieke democratie. De eerste hield in dat alle blanke mannen sociaal gelijkwaardig waren en de tweede dat het volk zichzelf regeerde; het principe van de soevereiniteit van het volk. Een van de belangrijkste democratische eigenschappen van de Amerikanen was volgens Tocqueville het 'associatieleven'. Amerikaanse burgers zagen volgens hem de regering als een noodzakelijk kwaad dat zo klein mogelijk moest

ZemZem 2-2013[3].indd 92 03-09-13 10:35

blijven. Daar het individualisme in de vs als een deugd werd en wordt beschouwd, en de regering als een kwaad, zorgen vrijwillige associaties ervoor dat het collectieve actieprobleem alsnog opgelost kon en kan worden.

Het is deze constatering van Tocqueville die neo-Tocquevellianen als Robert Putnam en Francis Fukuyama tot de conclusie brengen dat associatieleven noodzakelijk is voor het goed functioneren van een democratie. Exemplarisch in dit verband is *Making Democracy Work* van Robert Putnam en het klassieke werk van Gabriel Almond en Sidney Verba *The Civic Culture.* Ook denktanks als de American Enterprise Institute, Brookings Institution, het Project for the New American Century, The Foreign Policy Center, (zonder deze dentanks verder op één lijn te willen trekken) leggen sterk de nadruk op de correlatie tussen het associatieleven en democratie. Hoe meer verenigingsleven des te beter functioneert een democratie. Om het democratische tekort in andere delen van de wereld op te lossen zouden dan ook het verenigingsleven of de civil society in die landen van buiten af gesteund dienen te worden.

Op de eerste conclusie, namelijk dat een voorwaarde voor het goed functioneren van de Amerikaanse democratie in verband kan worden gebracht met het levendige associatieleven in dat land, is natuurlijk niets aan te merken. Maar om van dit Amerikaanse principe een universele wetmatigheid en een politiek programma te maken, gaat tegen het advies van Tocqueville in. Voor Tocqueville zijn associaties slechts een middel en geen doel. Democratie houdt voor hem in de eerste plaats in 'equality of social conditions'.

Smeermiddel

Het creëren van een systeem waar iedereen voor de wet gelijk is is het belangrijkste democratische principe in de vs waar deze Fransman veel waardering voor heeft. Associaties zijn nodig om in de eerste plaats (samen met religie) de problemen als gevolg van individualisme op te lossen en in de tweede plaats het collectieve actieprobleem. De verenigingen hebben vooral een apolitiek karakter. Ze zijn als het ware een soort smeermiddel dat ervoor zorgt dat het democratisch bestel succesvol functioneert. Bovendien is democratisering een proces en geen project. Er is veel tijd nodig wil een land democratiseren en bovendien kan democratie niet worden opgelegd. Het zou een inbreuk zijn op het vrijheidsprincipe. Het Amerikaanse model is geen universeel model: 'My aim has been to demonstrate, using America as a model, that laws and, above all, customs enabled a democratic nation to remain free. Moreover, I am very far from thinking that we should follow the example represented by American democracy or imitate the means she has used to achieve this aim for I am well aware of the influence of the nature of the country and of previous history upon political constitutions and I would regard it as a great misfortune for mankind, if freedom should be assume the same in all places.'

Deze redenen zouden eigenlijk genoeg zijn om de stelling van veel zogenaamde neo-Tocquevellianen die een positieve correlatie zien tussen de hoeveelheid van associaties en de ontwikkeling van democratie te verwerpen. Civil society in het werk van Tocqueville is een apolitieke civil society. Maar zo dachten (en denken) veel westerse regeringen en niet gouvernementele organisaties niet. Het gevolg was jarenlange promotie van civil society in landen in het Midden-Oosten zonder dat deze steun wezenlijke gevolgen had voor politieke hervormingen in die landen. De autoritaire staten in de regio bleken veel veerkrachtiger dan men aanvankelijk had voorspeld. Wetenschappers onderzochten daarom vooral het falen van democratiseringsprocessen.

ZemZem 2-2013[3].indd 93 03-09-13 10:35

Dat is nu veranderd. Er zijn recentelijk twee werken gepubliceerd waarin het aandachtspunt van het falen van democratisering in het Midden-Oosten verschoven is naar de veerkracht van autoritaire regimes en hun verzet tegen democratiseringsprocessen. In de door Paul Aarts en Francesco Cavatorta samengestelde bundel *Civil Society in Syria & Iran: Activism in Authoritarian Context* wordt naar de dynamiek van burgerparticipatie gekeken en naar antwoorden gezocht op de vraag hoe niet-democratische regimes in Iran en Syrië met politieke dissidenten omgaan en democratiseringsprocessen weten tegen te houden. Het onderzoek en de publicatie van het boek is mede mogelijk gemaakt door financiële steun van HIVOS.

De belangrijkste meerwaarde van het onderzoek is dat het aantoont dat het steunen van civil society niet per definitie het democratiseringsproces ten goede komt en daarnaast in veel gevallen civil society een onderdeel is van de pijlers van het autoritaire bewind in Damascus en Teheran. De tien bijdragen maken ieder via een originele analyse duidelijk hoe in Syrië en Iran het autoritaire gehalte van de regimes in de laatste jaren is 'opgewaardeerd' mede dankzij het inspelen van het bewind op de activiteiten van traditionele civil society groeperingen.

Soms is er zelfs sprake van een nauwe samenwerking tussen het regime en civil society groeperingen. Bovendien is de staat in deze landen erin geslaagd eigen civil society groeperingen in het leven te roepen, de zogenaamde economisch machtige *goverment-organized non-governmental organizations* (GONGOS) die officieel geen onderdeel uitmaken van het bewind. Ook tonen de onderzoekers aan dat veel civil society groeperingen een constructieve relatie met het autoritaire bewind in Syrië en Iran nastreven, uit angst voor vervolging of simpelweg uit economische belangen. Andere organisaties zijn apolitiek en streven niet perse democratische hervormingen na.

Revoluties

De lezer zou zeggen dat de onderzoekers achter de feiten aanlopen. Vinden sinds twee jaar immers geen revoluties plaats die het ene na het andere autoritaire bewind in het Midden-Oosten omver werpen? Het antwoord is nee! De meerwaarde van dit onderzoek wordt juist duidelijk tegen het licht van de Arabische Lente. In overwegend alle landen waar de revolutie slaagde werd deze niet geleid door de traditionele civil society groeperingen. Ook vandaag de dag zijn in Syrië de wat de auteurs de 'not-so-usual suspects' noemen de dragers van het verzet. Interessant in geval van Iran is het onderzoek van de Iraanse promovendus Ali Fatollah-Nejad. In zijn bijdrage 'Iran's Civil Society as a Tool for Regime legitimacy' laat hij zien hoe internationale sancties tegen het land de kloof tussen het bewind en de civil society vergroten en hoe de staat de leemte vult door de eigen GONGOS. De door het Westen ingestelde 'smart sanctions' blijken helemaal niet smart te zijn en hebben een averechtse werking. Ze maken de autoritaire staat sterker. Fatollah-Nejad laat de negatieve rol van de sancties overtuigend zien aan de hand van empirische voorbeelden met betrekking tot Iraanse vrouwen- en studentenorganisaties en arbeidersvakbonden.

De negatieve rol van de sancties op Iraanse studenten in en buiten Iran is noemenswaardig. Aan de ene kant worden wetenschappelijke artikelen van Iraanse studenten in Iran niet meer in 'peer-reviewed journals' geplaatst en wordt hun de toegang tot academische online bladen onmogelijk gemaakt. Dit beleid zorgt voor een negatieve beeldvorming over het Westen onder academici. In hun ogen maakt het Westen geen onderscheid tussen wetenschap en politiek. Iraanse studenten die in het buitenland

ZemZem 2-2013[3].indd 94 03-09-13 10:35

studeren ondervinden op een andere manier de gevolgen van de sancties; hun visa worden vaak niet verlengd en ze kunnen geen financiële transacties doen omdat het Iraanse bankensysteem als gevolg van de laatste ronde van sancties uitgesloten is van het internationale betalingsverkeer. Ook krijgen Iraanse hoogleraren geen of met veel moeite visa om conferenties in de EU dan wel de VS te kunnen bijwonen. Bovendien heeft de instorting en de devaluatie van de Iraanse Rial ervoor gezorgd dat studeren in het buitenland voor veel families onbetaalbaar is geworden. Deze devaluatie is een directe gevolg van de crisis van de Iraanse economie wat het gevolg is van de sancties.

Institutionele flexibiliteit

Steven Heydeman en Reinoud Leenders laten in een ook door het HIVOS gefinancierd onderzoek zien hoe autoritaire regimes in Iran en Syrië moderne vormen van bestuur, technologie en media gebruiken en zodoende een flexibele en adaptief vermogen tentoonstellen waardoor ze elke vorm van verzet de kop kunnen indrukken. In *Middle East Autoritarianism: Governance, Contestation, and Regime Resilience In Syria and Iran* introduceren de schrijvers de voor Midden-Oostenspecialisten nieuwe term 'recombinant authoritarianism' die een gevolg is van de institutionele flexibiliteit van het bewind in deze landen.

Ook deze bundel bevat tien hoofdstukken en beslaat vier delen waarin de veerkracht en het volhardend vermogen van het bewind in Damascus en Teheran wordt onderzocht op de terreinen economie, religieuze zaken, literatuur (heel interessant!) en bestuur. In het vierde hoofdstuk analyseert Thomas Pierret (verbonden aan de universiteit van Edinburgh) de flexibiliteit van de Syrische Baathpartij ten aanzien van religieuze zaken. Pierret stelt dat gedurende de republikeinse fase van Syrië

Boeken die geschreven moesten worden

(1946-1963) in overeenstemming met de wereldwijd dominante moderniseringsthese de staat religie 'modern' en 'rationeel' probeerde te maken. Tegen deze achtergrond werden de *awqaf* (religieuze stichtingen) genationaliseerd en moesten geestelijken examens afleggen. Met het aan de macht komen van de Baathpartij in 1963 werden deze praktijken afgeschaft. Hoewel de sterk socialistische Baathpartij de rol van de staat verheerlijkte en uitbreidde nam de invloed van de staat in religieuze kwesties af. In plaats van religie te moderniseren had de partij tot doel religie te neutraliseren en de macht van religieuze stichtingen en geestelijken in welke vorm dan ook in te perken. Deze strategie duurde tot ongeveer 2000. Na het aantreden van Bashar al-Assad kwam het Syrische regime met name door een aantal dreigingen (regionaal en internationaal) van buitenaf, wat begon met de Amerikaanse invasie in Afganistan in 2001 en Irak in 2003, en de moord op de Libanese premier Rafiq al-Hariri in 2005 onder druk te staan. In overeenstemming met het adaptieve vermogen van het regime probeerde het bewind in Damascus via een charme-offensief haar aanhang en populariteit te vergroten en de nationale eenheid te versterken door banden met religieuze actoren te versterken. Het steunen van religieuze liefdadigheid en educatieve instellingen en het aanhalen van banden met gematigde islamisten waren onderdeel van het beleid van de Baathpartij. Pierret laat in dit verband ook zien dat het aantal shariascholen vanaf 2005 exponentieel gegroeid is (pag.95).

ZemZem 2-2013[3].indd 95 03-09-13 10:35

Deze periode van 'detente' is echter van zeer korte duur geweest. Vanaf 2007 zien we dat de staat wederom de vrijheden van religieuze organisaties en islamisten is gaan inperken door religieuze zaken meer en meer onder streng toezicht van de staat te stellen. Natuurlijk heeft deze strategie voor onvrede gezorgd onder met name de soennitische meerderheid die zich onderdrukt voelt door het autoritaire bewind van de sjiitische alawieten. Pierret concludeert dan ook terecht dat een deel van de huidige burgeroorlog in Syrië tegen deze achtergrond verklaard kan worden.

Beide boeken gaan (gelukkig) in tegen de neo-Tocquevilliaanse visie waarin civil society als dé voorwaarde voor democratisering wordt gezien. Het zijn boeken die geschreven moesten worden: origineel en informatief, goed onderzocht en goed leesbaar. Wat ook opvalt is de samenstelling van de auteurs in beide bundels: gevestigde Midden-Oosten experts zoals Aarts, Leenders, Ehteshami en Hinnebusch samen met minder bekende namen en veel promovendi die minutieus onderzoek hebben verricht.

Said Rezaeiejan is politicoloog en historicus en is verbonden aan de Universiteit van Amsterdam.

ZemZem 2-2013[3].indd 96 03-09-13 10:35